

WEBERCİ GÖRÜŞLERE GÖRE KONFÜÇYÜŞÇÜLÜĞÜN ÇİN İŞ KÜLTÜRÜ ÜZERİNE ETKİLERİ*

Mahmut ARSLAN**

Öz

Bu makalenin amacı Çin iş kültürünü Weberci görüşler açısından kuramsal olarak incelemektir. Weber'e göre Protestan ahlâkının en güçlü karşıtı Çin Konfüçyüşçülüğü'dür. Bir dinin toplumsal hayatı şekillendirmesi o dinin dünya görüşü yoluyla gerçekleşir. Protestanlıkta dini, iktisadi ve siyasi hayat küreleri birbirinden ayrılmıştır. Konfüçyüşçülükte ise bu hayat küreleri veya hayat alanları birbirilerinden ayrılmamıştır. Çinlilerin dini, büyü ile olan güçlü akrabalığından ötürü toplumsal değişimin önünü tıkamıştır. Weber'in bu görüşlerine yapılan temel eleştirilere göre, Weber'in açıklamalarında betimsel etkenler abartılmıştır ve ediplerin ahlâkına ilişkin yapılan tasvirler de bu abartının izlerini taşımaktadır. Konfüçyüşçü ediplerin ahlâkında dünyaya uyum sağlanması yerine aslında bir gerilimin var olduğu ileri sürülür. İşte bu gerilimden ötürü Neo-Konfüçyüşçü düşünce statükonun aşılması doğrultusunda dönüştürücü bir temayüle sahiptir. Weber'in de etkisiyle, 1950'lere kadar Konfüçyüşçülük Çin'de, Kore'de ve hatta Japonya'da kapitalizmin gelişimini engelleyen bir kültürel unsur olarak görülmüştür. Oysaki, 1970'lerde ve 1980'lerde Doğu Asya ekonomilerinin başarısını açıklamak için Konfüçyüşçülüğün iktisadi gelişim üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır. Ancak 1990'lardan sonra tekrar şüpheli yaklaşımlar belirlemeye başlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Çin, İş Kültürü, Weber, Konfüçyüşçülük.

Abstract

Effects of Confucianism on Chinese Work Culture in terms of Weberian Approaches

The aim of this paper is to theoretically explain the Chinese work culture in terms of Weberian approach. According to Max Weber, Chinese Confucianism is the opposite of the Protestant Work Ethic. In Weberian

*Bu makalenin yazılmasında Çin Halk Cumhuriyeti'nde 105K022 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında yapılan kaynak ve alan araştırmaları yol gösterici olmuştur.

**Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü, 06800, Beytepe-ANKARA, marslan@hacettepe.edu.tr

approach a religion can affect society through a particular way of life. In Protestantism, religious, economic, and political spheres of life are separated while they are integrated in Confucianism. Chinese religion has blocked social development because of the magical aspect of Chinese religion. This Weberian analysis of Chinese culture has been criticized by some authors (Sheh, 2003). According to these criticisms, Weber exaggerated descriptive effects and the ethos of Chinese literati. Neo-Confucianism has been considered as an obstacle to economic development in the Far East countries, such as China, Japan and Korea up to the 1950s. However, starting from the 1970s, Confucianism has been taken as a positive element in the development of East Asian economies. In the 1990s Confucianism has been questioned again because of the Asian economic crisis.

Keywords: China, work culture, Weber, confucianism.

GİRİŞ

Bu makalenin amacı Çin iş kültürünü Weberci görüşler açısından kuramsal olarak incelemektir. Çin hızla gelişen ekonomisiyle bütün dünyanın ilgi odağı olmaktadır. Büyüyen bir pazar olarak Çin, Türk yatırımcılarının da giderek dikkatini çekmektedir. İktisatçılar gelecek on yılda Çin'in dünyanın en önemli ekonomilerinden bir olacağını söylemektedir. Bu açıdan Türk firmalarının Çin firmalarıyla gelecekte daha fazla ilişki kuracağı ve ortak yatırımlara gideceği beklenmektedir. Bu açıdan genelde Çin kültürü ve iktisadi alanda da Çin iş kültürü işletmeciler ve iktisatçıların daha çok ilgisini çekmektedir. Bu durum 1970'lerde Japon iş kültürüne özellikle Amerikalılar tarafından duyulan ilgiyi hatırlatmaktadır (Reid, 2006). Esas olarak Çin ve Japon toplumları Konfüçyüsçülük gibi bir ortak kültürel paydaya sahiptir. Konfüçyüsçülüğün etkisi Filipinler gibi Hıristiyan, Malezya ve Endonezya gibi Müslüman Asya ülkeleri dışında tutulursa hemen hemen bütün Doğu Asya'da görülebilir. Bu çalışmada, Konfüçyüsçülüğün Çin iş kültürüne olan etkileri Weberci görüşler esas alınarak irdelenmiştir. Weberci yaklaşım kısaca bir toplumdaki dini inanç, tutum ve uygulamaların iktisadi hayata olumlu ya da olumsuz yönde önemli bir etkisinin olacağı şeklinde özetlenebilir (Weber, 1982).

1. WEBERCİ AÇIDAN ÇİN'E BAKIŞ

Dini inançların iktisadi davranışlar üzerindeki etkilerini kapsamlı olarak ilk araştıran toplumsal bilimci Alman sosyologu Max Weber'dir. Weber, (1985) büyü ve din arasındaki ilişkinin din ve ekonomi arasındaki ilişkide belirleyici olduğunu savunmuştur. Weber büyüün köylülükle bağlantılı olduğunu söyleyerek köylülüğün iktisadi gelenekçiliği savunup sürdürdüğünü belirtir ve

sadece Musevilerin istisna oluşturduğunu ekler. Weber'e göre din, büyüye göre daha rasyonel bir aşamayı ifade eder. Köylülük büyüye küçük burjuvazi ise dine yatkındır. Weber'e göre, toplumlar sırasıyla büyü, din ve bilim aşamalarından geçerler ve her bir aşama bir diğerine göre daha rasyonel bir aşamayı temsil eder. Weber sadece büyüü dinden ayırmakla kalmamış büyü ile bilimi de karşılaştırmıştır. Weber din aşamasında da halk kitlesinin büyüye eğilimli olduğunu söyler ve sadece eski Musevilik ve Protestanlığı istisna tutar.

Weber sosyolojisinde büyü, din ve bilim arasındaki ilişkiler şu şekilde özetlenebilir.

Tablo 1: Rasyonelitenin Konumu

	AMAÇLAR	ARAÇLAR
BÜYÜ	Rasyonel	İrrasyonel
DİN	İrrasyonel	Rasyonel
BİLİM	Rasyonel	Rasyonel

Weber'e göre büyüsel gücün mucizeler oluşturacak şekilde bir kişide şekillenmesi karizmanın temelini teşkil eder. Bu açıdan büyücülük dünyanın en kadim mesleklerinden sayılmaktadır. Büyünün kültürel değişime engel olmasının nedeni inanç alanının hayatın diğer alanlarıyla iç içe geçmiş olmasıdır. Bunu da yüksek kültürün din ve bilim olması durumunda şu şekilde ifade edebiliriz.

Tablo 2: Yüksek Kültür, Halk Kültürü

YÜKSEK KÜLTÜR	HALK KÜLTÜRÜ
Din	Büyü
Bilim	Din

Weber'e göre Protestan ahlâkının en güçlü karşıtı Çin Konfüçyüsçülüğüdür ve bir dinin toplumsal hayatı şekillendirmesi o dinin dünya görüşü yoluyla gerçekleşir. Konfüçyüsçülükte kişilikli bir tanrı mevcut değildir ve bu din büyüye batmıştır. Kişilikli bir tanrı inancı dünyanın yeniden şekillenmesine neden olurken büyü tam tersine geleneğin dokunulmazlığına yol açar.

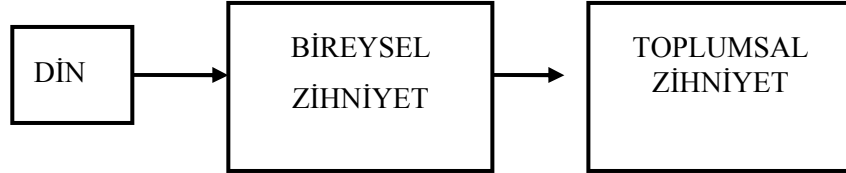
PÜRİTEN → dünya üzerinde hâkimiyet kurmak ister
 KONFÜÇYÜŞÇÜ → dünyaya uyum sağlamak ister

Çin’de yüzlerce yıl Çin bürokrasisinin temelini oluşturan Konfüçyüşçü edipler, maddi refahı yücelttikleri halde bu kapitalist bir ahlâk oluşturmaya yetmemiştir çünkü bu tür bir ahlâki gelişime yol açabilecek ruhani bir mecburiyet söz konusu değildir.

Akrabalık ilişkilerinin önemini koruduğu geleneksel yapılar, gayrişahsî kapitalist ilişkileri oluşturamaz. Çin’deki Konfüçyüşçü vaiz ve devlet gayrişahsîliği değil, akraba ilişkilerini teşvik etmiştir. Konfüçyüşçü ahlâk ile Protestan ahlâkı arasındaki temel farklılık, Protestanlıkta manevi bir mecburiyete karşı Konfüçyüşçülükte dışarıdan dayatmaya dayanan kuralların varlığıdır.

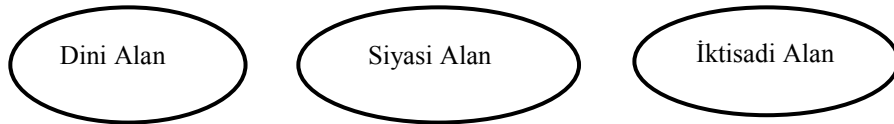
Protestan ahlâkı tezi ele alınırken dikkat edilmesi gereken nokta, Weber’in bir dinin dogmatik olarak iktisadi hayat hakkında ne dediğinden çok, müminlerin üzerinde oluşturduğu psikolojik etki ve bunun da iktisadi hayata etkisine önem vermiş olmasıdır. İktisadi zihniyetin belirleyicisi işte bu psikolojik etkidir. Weberci fikriyatda dinin iktisada etkisini aşağıdaki şekil yardımıyla izah edebiliriz.

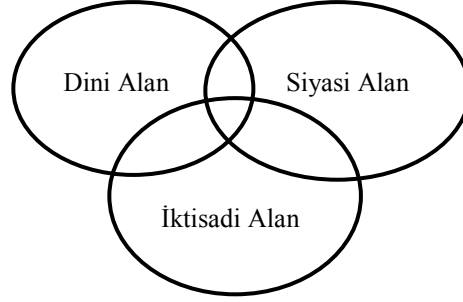
Şekil 1: Din ve Toplumsal Zihniyet

Weber’e göre Protestanlıkta dini, iktisadi ve siyasi hayat küreleri birbirinden ayrılmıştır. Konfüçyüşçülükte ise bu hayat küreleri birbirilerinden ayrılmamıştır (Schroder, 1996).

Şekil 2: Protestanlıkta Hayat Küreleri

Şekil 3: Konfüçyüsçülükte Hayat Küreleri

Yukarıdaki şekillerin de gösterdiği gibi Protestan bireyin teşviki tamamen dinseldir ve bu nedenle hilesiz ve radikaldir. Weber'e göre, Protestanlık dünyayı birbirinden ayırmış, bu da bir gerilim yaratmıştır. Oysa Konfüçyüsçülükte bu gerilim yaratılamamıştır. Bu gerilimsizlik iyi ve denge içinde bir dünyanın kabulünü getirmiş ve gelenekselliği beslemiştir. Kuşkusuz bu görüşün aksine Protestan inancının değerleri iş hayatında kabul edilen değerleri etkilemiştir tarzında bir görüş de savunulabilir. Ancak bu makalede konuya Weber'in çizdiği çerçevede yaklaşmıştır.

Weber'in bu görüşlerine karşılık Schroder (1996), Konfüçyüsçülüğün dinden çok büyüye yakın olduğunu ileri sürerek bir dünya dini olarak tasnifinin sorunlu olduğunu üzerini çizmiştir.

“Konfüçyüsçülük, Weber'in büyü düşüncesine diğer dünya dinlerinin herhangi birinden daha yakındır” (Schroder, 1996:81).

Weber'e göre Çinlilerin dini, büyü ile olan güçlü akrabalığından ötürü toplumsal değişimin önünü tıkamıştır. Weber'in Konfüçyüsçülüğe getirdiği bu eleştirel bakışın eksiklikler taşıdığı günümüz sosyologlarınca ifade edilmektedir. Özellikle Weber'in Çinlilerin başarısızlığı üzerinde durduğu dikkate alınırsa Yirminci Yüzyıl'ın son çeyreğinde neden Konfüçyüsçü Uzak Doğu toplumlarının diğer Batılı olmayan kültürlerin aksine hızla kapitalisleştiği ayrı bir sorun olarak incelemeyi gerektirmektedir.

Weber'e göre, Konfüçyüsçülük dünya görüşü öbür dünya dinlerinden farklı olarak büyüye demir atmıştır. Çinlilerin dininin kapitalizmin ortaya çıkmasının önünde baş edilmez bir engel olmasının nedenleri,

- Konfüçyüsçü dünya görüşü,
- Konfüçyüsçü etik,
- Siyaset küresiyle bağlantılı olması,
- İktisadi davranış üzerindeki etkisi,
- Heterodoks dinlerin doğası,

olarak sıralanmaktadır.

Weber'e göre, Konfüçyüs'ün büyü ile ilişkisi Kadiri Mutlak Tanrı'nın yanı sıra Tanrı ile insan arasında yer alan aracı ruhlara da (ilahlara) ibadeti öngörmesidir.

İlahi düzen ve insan varlıklar arasında hareket eden bir konum üstlenen bu insanüstü varlıkların büyüsel varlıklar olarak görülmesi gerekir. Bu durumda dünyevi amaçlara ulaşabilmek için tapınılan dolaysızca manipüle edilebilir ruhlar vardır. Konfüçyüsçü açısından bu ruhların etkisi her şeyden önemlidir ve gök ile yer arasındaki uyumun korumasına bağlanmışlardır. Sonuçta bu uyum, maddi refah ve emniyete yol açacaktır. Ruhların manipülasyonunun kanıtlanmış yöntemlerle sağlanmış olması gerekir. Bu da kanıtlanmış büyüsel araçların dokunulmazlığına yol açar (Schroeder, 1996).

Yukarıda açıklanan Konfüçyüsçü sistem iki sonuç doğurmaktadır:

- Büyü ve
- Gelenekselcilik

Tek Tanrı inancında Tanrı'ya dua edilir ancak Tanrı manipüle edilemez. Bu durumda maddi refah büyüsel uygulamaların değil dünyevi çalışmanın bir sonucu olarak görülür. Buradan yola çıkarak bir çalışma ahlâkı oluşturulur. Oysa, doğa ruhlarını manipüle ederek dünyevi refah sağlamak yani büyü çalışma ahlâkına terstir. Weber'e göre, bu büyüsel uygulamaların korunmasına yönelik olarak geliştirilen gelenekselcilik ise durağan bir toplum ve durağan bir iktisadi hayat anlamına gelmektedir ki bu da kapitalist gelişmeyi önleyici bir mekanizmadır.

Bu gelenekselcilik kendisini yeknesak bir Konfüçyüs kültürünün taşıyıcıları olan ediplerin ahlâkında açığa vurur. Konfüçyüsçü edipler statünün koruyucusu olarak kapitalist gelişimin önünde engel olmuşlardır. Konfüçyüsçü ediplerin ahlâkı dinsel bir etikten ziyade bir statükoyu koruma ahlâkıdır. Püriten ahlâkla ediplerin ahlâkı arasında metodik ve rasyonel bir hayat tarzına bağlı olmak şeklinde bir benzerlik mevcuttur; ancak, Konfüçyüsçü ahlâk var olan toplumsal ilişkileri değiştirmekten ziyade takviye ediyordu. Ediplerin kendi rasyonel ve metodik hayat tarzlarını halka benimsetmeleri söz konusu olmamıştır. Edipler kitlelerin dini hayatını göz ardı etmişlerdir. Bu yüzden yüksek tabakaların dini ile halk dini arasında büyük bir uçurum oluşmuştur. Edipler ölümden sonra onurlu bir yaşam için uğraşmışlar ama halkın dini uygulamaları dünyevi amaçlara yönelik olmuştur. Halkın dini uygulamalarının

temelinde kötü ruhlardan, cinlerden, şeytanlardan korunma amacı vardır. Buna yönelik tapınma ve ritüeller geliştirilmiştir.

Konfüçyüsçülük'teki doğa-insan uyumu durağan bir toplum yapısı idealini beslemiştir. Bu da durağan Orta Çağ iktisadi düzeninin sürdürülmesine yardımcı olan bir kültürel faktör olarak değerlendirilebilir. Ediplerin şahsında dini ve siyasi otorite birleşmiştir. Statükonun korunmasını temin için halkın atalara tapma uygulamalarına hiç ilişmemişlerdir. Bu da toplumda rasyonel bir hayat tarzının yerleşmesini engellemiştir.

Konfüçyüs resmi görevlere ehil ve yetenekli kişilerin atanmasını öngördüğü için geleneksel sisteme aykırı düşmüşse de, toplumdaki statüler hiyerarşisini savunur, babadan oğula geçen resmi görevler sistemine itiraz etmez. Konfüçyüsçülük toplumda herkesin kendi yerine razı olduğu bir dünyada uyumun en iyi şekilde oluşacağını kabul eder. Bu düşünce biçimi Protestanlıktaki Lutherci “çağrı” (*calling, beruf*) kavramına benzemektedir. Herkesin içinde bulunduğu, çoğunlukla da babadan oğula geçen meslek ya da uğraşının ilahi bir misyon olduğu inancı şeklinde özetlenebilecek olan “çağrı” öğretisi Lutherciliği Kalvinizm'den ayıran önemli bir özelliktir. Weber (1985), Lutherciliğin bu özeliğinden dolayı kapitalist ahlâkı üretmediği ya da en azından destekleyemediğini ifade eder. Weber (1982) aynı şekilde Çin'deki ediplerin de Lutherciliğe benzer bir statükocu ahlâk oluşturduklarını savunmaktadır. Konfüçyüsçü mirası reddetmesine karşın 1949 sonrasındaki sosyalist Çin sisteminde oluşturulan özel hiyerarşik gruplarda Konfüçyüsçü kültürün izlerini görmek mümkündür.

Çin'de dini ve siyasi hayat kürelerinin birliğinden ötürü devlet düzeyindeki yöneticilere itaat ile yöresel düzeyde atalara tapınma uygulaması yan yana durmakta ve birbirini beslemekteydi. Konfüçyüsçü dinin bu özelliğine bakıldığında Weber'in bu durumun Batı rasyonalizmi önünde bir engel oluşturduğunu niçin düşündüğü hemen ortaya çıkar. Dinin toplumsal hayatın diğer kürelerinde sağlamlaşması ve arı gelenekselci dini ahlâk bu örnekte toplumsal değişmeyi önlemek üzere birleşmişti. Kendi başına ediplerin ahlâkı iktisadi gelenekselciliği teşvik etmek zorundaydı (Schroeder, 1996).

Konfüçyüsçülükle Hıristiyanlık karşılaştırıldığında Konfüçyüsçülüğün dünyevi refahı Hıristiyanlığa göre daha çok olumladığı görülecektir. İncil zenginlere ve zenginliğe karşı ayetlerle doludur. Bunun en bilineni de *İsa'nın “Zenginlerin cennete girmesi devenin iğne deliğinden geçmesi kadar zordur”* sözleridir. Oysa Weber (1982), Çin için “maddi refahın başka hiçbir medeni ülkede en üstün iyi sıfatıyla bu kadar yüceltilmediğini işaret eder. Bununla birlikte, Weber'e göre rasyonel ve metodik bir hayat tarzına yol açabilecek

ruhani bir zorunluluk söz konusu olmamasından ötürü ediplerin ahlâkının gelenekçi bir ahlâk olarak görülmesi gerekir.

Dikkat edilirse, Çin’de hem Weber’in üzerinde önemle durduğu bürokrasi mevcuttur, hem de edipler bir çeşit rasyonel ve metodik hayat tarzına sahiptir. Bununla birlikte geleneksel ve statik toplum yapısını ve daha da önemlisi halk dinindeki büyüsel uygulamaları desteklemeleri kapitalist bir ruhun gelişimini önlemiştir. Burada Weber’in Konfüçyüsçü sistemi analiz ederken fazla ince eleyip sık dokuduğu söylenebilir. Çin Halk Cumhuriyetindeki (ÇHC) liberal uygulamalardan önce Hong Kong, Tayvan, Singapur ve Malezya gibi ülkelerde Çinlilerin iktisadi yönden ilerlemesi Konfüçyüsçülüğün kapitalist gelişmeyi engellemediğini somut olarak göstermektedir. Bununla birlikte Batı’daki kapitalist iş ahlâkının Çin’de de benzer şekilde oluştuğunu söylemek doğru olmaz. Burada sorulması gereken soru şudur: “Acaba ÇHC’nde ve diğer Çinli topluluklarda gözlenen kapitalist gelişme buna uygun bir kapitalist ahlâkın varlığı ya da desteği ile mi ortaya çıkmıştır yoksa böylesine bir ahlâki yapı oluşmadan hatta kapitalist bir iş ahlâkının yokluğuna rağmen mi gelişmiştir?”

Weber (1982), Çin’de merkezi bir bürokrasinin gelişmiş olmasını da kapitalist ilerleme açısından önemli görmez. Çünkü Çin’deki bürokrasi modern bir bürokrasiden çok patrimonyal bir bürokrasiydi. Bu bağlamda, Çin bürokrasisi ile Osmanlı merkezi bürokrasisi arasında benzerlikler ileri sürülebilir (Heper, 1980). Osmanlı merkezi bürokrasisi sınıflı toplum düzenini başka bir deyimle hem feodalitenin hem de burjuvazinin ortaya çıkışını engellemiştir. Schroeder’in (1996) belirttiği gibi Weber her şeye rağmen kapitalizmin ortaya çıkmasının önündeki en önemli engelin patrimonyalizm değil daha ziyade “belli bir zihniyetin yani kapitalizmin ruhunun” eksikliği olduğunu ileri sürmüştür.

Çin’in kültürel ve toplumsal hayatında Konfüçyüsçü gelenekselcilik ile Taoizm ve Budizm birleşince Weber tarafından belirtilen kapitalizm için gerekli zihniyet ya da ahlâk Çin’de gelişmemiştir. Taoizm tanrısalla birlik olmayı amaçlayan gizemli bir yolun geliştirilmesine yol açmış; benzer olarak Budizm de dünyadan el etek çekmeyi ve gizemli bir teslimiyeti önermiştir. Taoizm ve Budizm ile karşılaştırıldığında, Konfüçyüsçülük oldukça dünyevi bir öğreti olarak karşımızda durmasına rağmen o da gelenekselciliğe saplandığı için kapitalizmin ruhuna yabancı kalmıştır. Üstelik, Taoizm ve Budizm zamanla sadece gizemli öğretiler olarak kalmayıp büyü biçimine bürünmüşler ve toplumu rasyonellikten uzaklaştırmışlardır. Bu açıdan Çin, Weber için büyü bir bahçedir. Büyüsel güçlere etki etmek için ruhlar üzerinde denetimi olan imparatora itaat edilmesine ilave olarak yalnızca ritüeller ve tapınmalar etkili olabilirdi. Oysa ki, büyüsel güçler değiştirilemez olan sabit ve iç içe düğümlenmiş bir düzeni temsil ediyorlardı. Öyle ki, Taoizm kitlelerin gündelik

hayatında büyük bir rol oynamasına karşılık her şeye rağmen okuryazarlığa dayanmayan yapısı ve irrasyonel karakterinden ötürü Konfüçyüsçülükten bile daha gelenekçiydi.

Konfüçyüsçülüğün Çin iktisadi zihniyetini tek başına belirleyen bir kültürel unsur olmadığını ileri sürenlerden Cheung ve Chan (2005) diğer akımların da Konfüçyüsçülük kadar önemli olduğunu ifade ediyorlar. Buna göre Konfüçyüsçülükte iyilik, uyum, öğrenme sadakat, doğruluk ve alçakgönüllülük paternalizmi ve kolektivizmi beslemiştir. Bunun yanında Taoizm esnekliği, Mohizm çalışkanlık ve dürüstlüğü, Legalizm özenetim ve yenilikçiliği beslemiş olan Çin düşünce akımlarıdır.

Protestan ahlâkı ve Konfüçyüsçü ediplerin ahlâkı karşılaştırıldığında ilk bakışta iki ahlâk sistemi de aynı davranış biçimini üretiyor izlenimini uyandırıyor olabilir. Rasyonalizm her iki ahlâk sisteminde de belirgindir. Her ikisi de metodik ve faydacıdır ancak Konfüçyüsçülüğün sonucu geleneksel iktisadi düzeni tahkim etmekten ibaretti. Oysa Protestan ahlâkı iktisadi düzene devrimci bir nitelik kazandırıyor. Protestanlıkta rasyonel ve metodik bir yaşama biçimi ruhani bir zorunluluktur. Weber için önemli olan nokta Protestan inanışındaki başarıya yönelik psikolojik baskıdır.

Tablo 3: Konfüçyüsçülük ve PÇA

ÇİN KONFÜÇYÜŞÇÜLÜĞÜ	PROTESTAN ÇALIŞMA AHLÂKI
Rasyonalizm Metodiklik Faydacılık	Rasyonalizm Metodiklik Faydacılık
Geleneksel iktisadi düzenin meşrulaştırılması ve sağlamaştırılması	Dünyaya rasyonel egemenlik ve kapitalizmin ruhu
Dünyaya rasyonel uyum	Geleneksel (feodal) iktisadi düzenin yıkılıp kapitalist ekonominin kurulması

Konfüçyüsçü ahlâk ile Protestan Çalışma Ahlâkı (PÇA) arasındaki temel farklılık, manevi bir zorunluluğa karşı dışardan dayatılan normlar arasındaki bir farklılıktır. Weber gerek Konfüçyüsçü ahlâk gerekse PÇA'yı ele alırken dini öğretilerin özelliklerinden ya da buradan türeyen iktisadi uğraş tiplerinden ziyade inananların psikolojik güdülenmesine önem vermiştir. Başka bir deyimle, iktisadi açıdan önem teşkil eden bir dini öğretinin ne öğrettiği değil, müminlerde oluşturduğu sosyo-psikolojik tutum ve davranışlardır. Weber Konfüçyüsçü ahlâk ile PÇA arasındaki bir diğer önemli farkın da din ve siyaset kürelerindeki ayrılıktan kaynaklandığını ileri sürüyordu. Bu ayrımın aslında Weber öyle tanımlamasa da laiklik olduğu apaçık ortadadır. Weber,

Protestanlığı ruhların kurtuluşunu hedefleyen tamamen manevi ve siyasetten soyutlanmış laik bir inanç olarak görür. Oysa, Konfüçyüsçülük dini inanışlar, imparatorluk kültü ve dolayısıyla devlet ve din arasındaki organik bir birliğe dayanır. Weber'e göre, Protestan müminin güdülenmesinin tamamen dini olduğu, siyasi ve iktisadi amaçların bir karışımını içermediği tam da bu müminin davranışlarını hilesiz ve devrimci kılar. Konfüçyüsçülükte ise bunun tersi doğrudur. Ediplerin ahlâkı aynı zamanda dini ve bürokratiktir. Kitlelerin büyümesi toplumsal hayatın tamamında ruhların var olduğunu ileri sürer; hükümdar, toplumsal refahı sağlamanın yanı sıra ruhlar üzerinde de denetim uygular. Weber'e göre, bu ayrımın özünde, Protestanlık'ta din ile dünyanın birbirlerinden tamamen ayrılmış olmalarına rağmen Konfüçyüsçülükte din ve dünya arasındaki ilişkinin sistematik olarak birleştirilmesi yatmaktadır.

Schluchter'e (1989) göre dinler ikiye ayrılırlar: dünyayı reddeden kurtuluşçu dinler ve dünyayı onaylayan siyasi dinler. Bu ayrıma göre Konfüçyüsçülük, Taoizm ve muhtemelen İslam siyasi dinlerdir. Özet olarak, Weber'e göre, Çinlilerin dini büyü ile olan güçlü akrabalığından dolayı toplumsal değişimin önünü güçlü bir şekilde tıkar. Konfüçyüsçülükte herhangi bir kurtuluş öğretisi gelişmediği için çeşitli hayat küreleri arasında farklılaşma gerçekleşmez. Olup biten şey büyümenin rasyonel bir sistemleştirilmesinden ibarettir.

Çin'in kapitalist bir iktisadi ahlâkı oluşturamamasında Weber iki unsurun daha altını çizer:

- Değerli metallerde güçlü bir zenginliğin ve servetin ortaya çıkması zorunlu olarak bir para iktisadını doğurmuştur. Fakat bu hiçbir şekilde kapitalist bir gelişmeye neden olmamış ve tam aksine gelenekçiliği artırmıştır,
- Yüksek nüfus artışı iktisadi hayatın kapitalist oluşumu için herhangi bir teşvik sağlamamıştır.

Ancak, burada Weber'in nüfus artışını kapitalist gelişim için önemli görmemesi eğer bir önyargıyı yansıtmıyorsa zayıf bir delildir. Ortaçağın statik iktisadi hayatında arz ve talep sabittir. Loncalar arzı dengelerken nüfusun durağan yapısı da talebin artmasını dengeliyordu. Ancak dengeli bir iktisadi hayatta nüfusun önemli ölçüde artış göstermesi iç talep artışı anlamına gelir ki bu da arz sabit iken fiyatların artmasına yani talep enflasyonuna neden olur. Artan fiyatlar üretimi ve arzı cazip hale getirecektir. Avrupa'da feodalizmin çöküşünü nüfus hareketlerine bağlayan görüşler vardır. Mesela H. J Habakkuk'a (1958) göre Ondokuzuncu Yüzyıl öncesi İngiliz tarihinde gözlenen fiyatlardaki,

gelir dağılımındaki, yatırımdaki, gerçek ücretlerdeki ve göçlerdeki uzun dönemli hareketler nüfus artışıdaki değişimler tarafından yönlendirilmiştir.

Benzer görüşler North ve Thomas (1971) tarafından da ifade edilmiştir. Yazarlara göre Geç Orta Çağlar boyunca piyasanın genişlemesini yakından izleyerek değişim aracı olarak para kullanımında artış meydana geldi. Para kullanımı işlem maliyetini düşürdü ve piyasayı genişletti; fakat değişen genel fiyat düzeyi biçiminde kendi problemlerini de beraberinde getirdi. Manoryal ekonomiyi radikal bir biçimde değiştirecek olan bu etkilerden her birinin kökeni doğrudan doğruya Orta Çağ Avrupa'sının nüfus düzeyindeki değişimlerde görülebilir. Başlangıçta nüfus artışından kaynaklanan artan ticaret potansiyeli önce yerel daha sonra bölgesel ve nihayet bölgelerarası üretilmiş mallar piyasasının kurulması ve yerleşmesinin koşullarını yarattı.

Weber'in Çin'de oluşan para ekonomisini kapitalist gelişim için önemli görmemesi Avrupa'daki gelişmelere ters bir durumu yansıtmaktadır. Para ekonomisine geçiş ve nüfus artışı Çin'in kapitalizme geçişini sağlayabilecek olumlu bir potansiyeli göstermektedir. Weber'in Çin'de kapitalizmin gelişmesini açıklarken Çin şehirlerini de dikkate aldığını biliyoruz. Buna göre Çin şehirlerinde:

- Kentsel piyasa tekeli mevcut değildir,
- Şehirlerin siyasi özerkliği söz konusu değildir,
- Çin şehri, şehir vatandaşlarının vatani olmamıştır ki, şehir vatandaşlığı Batı'da çok önemli bir işleve sahipti.

Çin şehirlerinin yukarıdaki özellikleri taşımasının nedeni ise;

- Çin önemli ölçüde bir iç ülkedir,
- Çin emperyal bürokrasisi çok eskidir,
- Mevcut lonca tekelleri aileler ve kabileler tarafından oluşturulur,
- Loncalar için sistematik bir şehir siyaseti olgunlaşmamıştır,
- Yasal kurumlar eksiktir,
- Şehir ve loncaların kendi askeri ve siyasi güçleri mevcut değildir.

Weber, Çin'de kapitalizmin gelişmesine bir diğer engel olarak Çin hukuk sistemindeki eksiklikleri gösterir. Bir diğer engelleyici unsur da çok sıkı aile bağları ve sülale dayanışmasıdır. Patrimonyal devletin bir sonucu olarak

gördüğü sülale dayanışması Weber'e göre rasyonel ve gayrişahsî ticari ilişkiler kurulmasını engellemiştir.

Weber'e göre, Çin dinindeki şu unsurlar da dini rasyonalizmin gelişmesini engellemiştir:

- Toplumsal olarak güçlü peygamberlerin yokluğu,
- Bir kurtuluş öğretisinin yokluğu,
- Kıyamet ve dünyanın sonuna ilişkin eskatolojik inançların yokluğu,
- Bireysel olarak Tanrı'nın rızasını sağlamak ve takva üstünlüğü ya da takvada ilerlemek inancının yokluğu.

Çin inancındaki bu eksiklikler, Weber'e göre toplumda rekabet yerine uyum kavramını öne çıkarmıştır. Çin'de bir burjuva ahlâkı oluşmamıştır. Ancak Weber'in yukarıda sıraladığı dini özellikler kolayca görüleceği gibi Protestan inancının ve Yahudi-Hıristiyan dini geleneğinin özellikleridir. Weber, kabaca, Protestan dini inançlarına sahip olmayan bir toplumun kapitalizme uygun bir zihniyete ulaşamayacağını düşünmektedir. Weber'in bu analizleri yaptığı dönemin On Dokuzuncu Yüzyılın sonlarını esas alarak yaptığını da unutmamak gerek. Batılı, Hıristiyan ve özellikle de Protestan ulusların başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere neredeyse bütün dünyayı sömürgeleştirdiği, Çin'in de yarı sömürge haline getirildiği bir çağda (Şanghai ve Pekin'in bazı bölümleri ile Hong Kong tamamen işgal altındadır), Weber Çin'in Batı karşısındaki geri kalmışlığını analiz etmektedir (Weber, 1982). Batı'nın mutlak siyasi ve iktisadi üstünlüğünün söz konusu olduğu bir çağda, Weber Protestan ahlâkını kapitalist zihniyet için tek ideal ve referans noktası olarak alması dönemin koşullarına göre anlaşılabilir. Ancak bu, Weber'in tipik bir oryantalist bakış açısıyla Doğu toplumlarını analiz ettiği gerçeğini de değiştirmez. Başka bir deyimle Weber Batı medeniyetinin diğer medeniyetlere üstün olduğu önyargısıyla hareket etmiştir.

Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısında Asya kaplanları olarak da adlandırılan kapitalist ekonomilerin Uzak Doğu'da boy göstermesi Weberci analizlerin gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Gerçek şu ki, iyi veya kötü kapitalist ekonomiler uzak Doğu'da ortaya çıkmış bulunmaktadır ve bu toplumların ne Protestanlık ne de Protestan ahlâkıyla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Ancak, burada şu soru karşımıza çıkmaktadır: Uzak Doğu'da kapitalizm gelişmiştir; ancak, bu kapitalist bir ahlâk ve zihniyet değişimi ile birlikte mi olmuştur? Yani kapitalist ahlâk da gelişmiş midir? Çin toplumunu ele alacak olursak, Çin'de kapitalizmin geliştiğini kimse inkâr edemez; fakat, kapitalist

ahlâkın geliştiği tartışmalıdır. Çin komünist ideoloji ile yan yana giden bir kapitalist ekonomiyi Batılı dış yatırımcıların desteği ile sürdürmektedir. Bu durumda belki Çin ekonomisinin kapitalistleştiği söylenebilir ama Çin insanının ve Çin'deki iktisadi zihniyetin kapitalistleştiğini söylemek henüz mümkün görünmemektedir.

Weber'in Çin'i ve Konfüçyüsçülüğü analizine çeşitli eleştiriler gelmiştir. Mark Elvin'e göre (1984), Weber'in açıklamalarında tasavvuri etkenler abartılmıştır ve ediplerin ahlâkına ilişkin yapılan betimlemeler de bu abartının izlerini taşımaktadır. İkinci ve daha önemli bir eleştiri ise Thomas Metzger (1977) tarafından yapılmıştır. Yazara göre ediplerin ahlâkında dünyaya uyum sağlanması yerine aslında bir gerilimin var olduğu ileri sürülür. İşte bu gerilimden ötürü Neo-Konfüçyüsçü düşünce statükonun aşılması doğrultusunda dönüştürücü bir eğilime sahiptir.

Sen, 1996'daki çalışmasında kültürün iktisadi gelişme üzerindeki etkilerini üç boyutta değerlendirmiştir; bunlar “kurucu”, “değerlendirici” ve “araçsal” rollerdir (aktaran Wang et.al., 2000). Bu üç rolün dışında kültür, iktisadi gelişmenin değerlendirilmesinde de etkilidir. Cheng (1989) iktisadi gelişmenin iş ilişkileri, üretim, mübadele, kişilerarası ilişkiler, toplumsal ilişkilerle bağlantılı olarak ahlâki değerler tarafından belirlenen işbirliği ve eşgüdümüne bağlı olduğunu vurgulamıştır. Japon iktisatçılar Morishima (1982) ve Oshima (1984) Doğu Asya ekonomilerindeki ilerlemede Konfüçyüsçü değerlerin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Morishima (1982) Japonya'nın iktisadi başarısını Konfüçyüsçülüğün Japon formuna bağlamıştır. Oshima (1984) ise Hinduizm ve Mahayana Budizmiyle kıyaslandığında Konfüçyüsçülüğün rasyonel, pragmatik ve faydacı niteliklerinin modern iktisadi büyümeye daha uygun olduğunu belirtmiştir. Oysa Weber'in de etkisiyle 1950'lere kadar Konfüçyüsçülük Çin'de, Kore'de ve hatta Japonya'da kapitalizmin gelişimini engelleyen bir kültürel unsur olarak görülmüştür. 1970'lerde ve 1980'lerde Doğu Asya ekonomilerinin başarısını açıklamak için Konfüçyüsçülüğün iktisadi gelişim üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır. Ancak, 1990'lardan sonra tekrar şüpheli yaklaşımlar belirmeye başlamıştır. Asyalı değerlerin üstün hiçbir yanının olmadığı ifade edilmiştir. Doğu Asya ekonomilerindeki kalkınmanın temelinde Konfüçyüsçü değerlerin değil oluşturulan sermaye birikiminin rolü olduğu ileri sürülmüştür (Wang et al., 2000). Bazıları da iktisadi gelişimde Konfüçyüsçülüğün etkisini gerekli fakat yeterli olmayan bir kapsamda değerlendirmişlerdir. Cheng (1989) Konfüçyüsçü ahlâk ile iktisadi gelişme arasında kesin bir neden sonuç ilişkisi varsa bile bunun belirli olmadığını vurgulamıştır. Lu'ya (1995) göre, ise ahlâki ilkelerin iktisadi gelişme konusundaki rolü dolaylı ve uzun dönemli olduğu için ahlâki değerlerin etkisini değerlendirmek güçtür.

Konfüçyüsçülüğün bazı özellikleri iktisadi gelişim açısından hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilecek kapasitedir. Mesela eğitime verilen önem, insan kaynaklarının gelişimi ile sonuçlanabileceği gibi sanat ve edebiyatta entelektüel düzeyin artırılıp bunun iktisadi faydaya yani insan kaynaklarına dönüştürülememesi de söz konusu olabilir. Mesela Tayvan’da başarılı girişimciliğin bir özelliği olarak eğitim de yer alırken Batıda eğitim bir girişimcilik özelliği olarak görülmez.

Peter Berger, Konfüçyüsçü dini ideoloji ile kapitalist iktisadi faaliyetler arasında bir ilişkinin varlığını ileri sürmüştür (Zurndorfer, 2006). On Dokuzuncu Yüzyıl’da Konfüçyüsçülük özellikle Max Weber tarafından Çin’in geri kalmışlığının önemli nedenlerinden biri olarak görülüyorken günümüzde tam aksine Çin’in iktisadi kalkınmasının ardındaki olumlu bir kültürel unsur olarak değerlendirilmektedir.

1980’lerde Tayvan, Singapur ve G. Kore Hükümetleri, 1990’larda da ÇHC Hükümeti Konfüçyüsçülüğü iktisadi gelişimde önemli bir tarihi miras olarak tanımlamışlardır. Daha önce eleştirilen Konfüçyüsçülüğe bu tarihlerden sonra devlet olarak da sahip çıkılmaya, dahası iktisadi başarının temeli olarak görülmeye başlanmıştır. Çin’in resmi yayın organı olan Halkın Günlüğü gazetesi iş dünyasının liderlerini *RUSHANG* (Konfüçyüsçü girişimciler) olarak övmüştür. 1994’te Pekin’de yapılan bir kongrede ÇHC, Japonya, Singapur ve Tayvan tarafından “Uluslararası Konfüçyüsçü Derneği” kurulmuştur (Zurndorfer, 2006).

Yüz yıl boyunca eleştirilen Konfüçyüsçülük nasıl böylesine kutsanacak bir pozisyona gelmiştir? Burada geleneksel Konfüçyüsçülükle çağdaş reformcu Konfüçyüsçülük arasındaki bir ayrım çok önemlidir. Reformcu Konfüçyüsçüler Konfüçyüsçülüğün geleneksel yapısını aynen taklit etmemişlerdir. Klasik Konfüçyüsçülüğü daha “dünyevi” hale getirmişlerdir. (Lam, 2003). Reformistler kapitalist işletmelerin gelişmesine yardımcı olacak değerleri daha kuvvetli vurgulamışlardır. Bunlar:

- XİN (güvenilirlik),
- CHENG (samimiyet),
- REN (insanîyet),
- ZHONG (sadakat).

Lam (2003)’e göre günümüzün küresel bilgi toplumunda Konfüçyüsçülüğün etkilerini aramak için sadece klasik Konfüçyüsçülüğe

odaklanmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine Konfüçyüsçü ahlakın dinamiklerini incelemek gerekecektir. Bu dinamiği de dört aşamada incelemek mümkündür:

- Tarım ekonomilerinin klasik Konfüçyüsçülüğü,
- Ticaret ekonomilerinin neo-Konfüçyüsçülüğü,
- İktisadi siyasetin reformist Konfüçyüsçülüğü,
- Küresel ekonomilerin modern Konfüçyüsçülüğü,

Konfüçyüsçülük, Çinliliği oluşturan kültürel değerlerin ortak adı olarak ele alınmıştır. Bu kültürel değerler;

- Pragmatizm,
- Uyum,
- Aileye saygı,
- Toplumsal hiyerarşinin kabulü,
- Utanç, yüz yitirme ve yüz kazanmadır.

Bazı yazarlar (Sheh, 2003) “kapitalist Konfüçyüsçülük” ya da “Konfüçyüsçü kapitalistlikten” söz etmektedirler. Konfüçyüsçülüğün dünyevileştirilmesi ile Türkiye’de Müslümanlığın 1950’lerden sonra dünyevi hale gelmesi arasında paralellikler kurulabilir. Nurculuğun tamamen dünyevi çileciliğe yakın tutumu ve Nakşibendiliğin 1950 sonrası egemen olduğu Milli Görüş Hareketi’nin sahip olduğu, çalışmak, bilim ve sanayide ilerlemek, ticarete sempatik yaklaşım gibi özellikler Neo-Konfüçyüsçülük ile karşılaştırılabilir (Aydın, 1993). İki sistemin de kapitalizm için avantaj ve dezavantaj teşkil edecek özellikleri bir arada taşıyor olmaları hem Türkiye’deki Müslümanlığın hem de Neo-Konfüçyüsçülüğün ortak özelliklerini oluşturmaktadır.

Geçmişte özellikle On Dokuzuncu Yüzyıl’da, Konfüçyüsçülük Çin ekonomisinin modern dönüşümünün önünde bir engel olarak görülmüştür. Oysa, Konfüçyüsçülük hakkında geçmişte ne söyleniyorsa bugün tam tersi söylenmektedir. ÇHC’nde 1950 ve 1960’larda tarihçiler ve toplumsal bilimciler Konfüçyüsçülüğü toplumun geri ve feodal bir yapıda kalmasını desteklemiş statik bir ideoloji olarak eleştirmişlerdir. Harvard Üniversitesinden John F. Fairbank Konfüçyüsçülüğü ülkenin ilerlemesinin önünde temel bir engel olarak

görmüştür (Fairbank, 2006). Bu dengeli ekonomide de (arz-talep dengesi) küçük çapta büyüme, yenilik ve teknolojik değişiklik söz konusu olabilir; fakat bu değişiklikler, toplumsal ve iktisadi kurumların katı yapısını kırarak denli büyük değildirler. Başka bir deyişle geleneksel yapıyı değiştirme güçleri yoktur. Fairbank (2006), On Dokuzuncu Yüzyıl Çin'indeki toplumsal ve iktisadi dinamizm eksikliğini kültürel bir mesele olarak ele almıştır. Bunun müsebbibi olarak da Çinli edipleri görmüştür. Çünkü bu Mandarin edipler Konfüçyüsçü bir görüşle Çin'i merkezi, üstün ve kendine yeterli bir güç olarak görmüşlerdir. Oysa böyle bir tavır, Batılıların ticari özgürlük ve diplomatik eşitlik gibi ilkelerine aykırıdır. Aslında Fairbank burada Weber'in Çinli edipler hakkında söylediklerini bir anlamda onaylamaktadır.

Çin hakkında Weberyen fikirler ileri sürmekte Fairbank yalnız değildir. Albert Feuerwerker ve Sheng Hsuan-Huai da benzer fikirlerle Fairbank'a katılırlar (Zurndorfer, 2006). Nitekim Husai, (1958) *Mandarin ve Girişim* adlı kitabında Çin değerleri ve kurumlarının Çin'in iktisadi ilerlemesine engel olduğunu sıkı aile bağlarının ve aileye karşı yüksek düzeyde duyulan mesuliyetlerin rasyonel iktisadi performansı engellediğini ileri sürmüştür. Talcott Parsons modern ekonomi ve toplum yapısının evrimini kültür kavramıyla açıklayan yapısalci işlevselci teoriyi ortaya atmıştır. Parsons da, Weber gibi rasyonel işletmelerin temelinde kültürel değerlerin yattığını düşünür. Bu anlamda Parsons Weberyendir. Parsons'a göre bir toplumsal sistemin dönüşümü ancak kültürel eğilimlerin (yönelimlerin) değişmesiyle mümkündür (Parsons,1982).

Fairbank'ın etkilendiği bir diğer yazar da Fransız Etienne Balazs'dır. Balazs da Weber'in eserlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Zurndorfer, 2006). Balazs'ın ölümünden sonra Fairbank, Balazs'ın makalelerini İngilizce'ye çevirmiştir ve bunları *Çin Medeniyeti ve Bürokrasi* adıyla 1964'te yayınlamıştır. Weber, üniter bir devlete, tekstil ve porselen üretiminde hayli gelişmiş bir uzmanlığa sahip olan Çin'de neden kapitalizmin gelişmediğini sorgulamıştır. Balazs da aynı sorun üzerinde düşünmüştür. Weber gibi Balazs (1965) da, memur zihniyetinin ve bu zihniyetin taşıyıcısı olan Konfüçyüsçü ediplerin Çin'in gelişmesinde olumsuz bir rol oynadıklarını düşünmektedir. Yine Weber'le paralel bir şekilde, ediplerin despotik gücünün ve Çin şehirlerinin toplumsal bir katalist rolü oynayamamasının Çin'in gelişmemesinin nedenleri olduğunu düşünmüştür. Balazs (1965) da Weber gibi Püritenlerin çalışma ahlakıyla ilk dönem kapitalist uygulamaları arasında bir ilişki olduğunu düşünmüştür. Balazs (1965), Çinli tüccarların kapitalistlere dönüşmemesinin temelinde bu tüccarların iktisadi tutumlarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Şöyle ki Çinli tüccarlar kârlarından elde ettikleri kazançları toprağa yatırmışlardır. Toprak alımını iktisadi bir amaçla değil, güvenli ve saygın bir hayat sürmek amacıyla yapmışlardır. Bir kısım tüccarlar da kazançlarını iktisadi

olmayan başka alanlara yatırmıştır, mesela eğlence, zevk bahçeleri, sanat koleksiyonları ve kitapları gibi. Daha da önemlisi, birçok tüccar kazançlarını oğullarının İmparatorluk memuriyet sınavlarını kazanmaları için hazırlanmalarına yatırmışlardır. Bu ise, tüccarların kapitalist bir zihniyete değil memur zihniyetine sahip oldukları anlamına gelmektedir. Bu durum, Osmanlı Türkleri'nin oğullarını subay ya da bir devlet dairesinde kalem efendisi olarak yetiştirmek istemelerine çok benzemektedir.

Bao (1988), Weber ile paralel olarak, Doğu Asya'daki iktisadi gelişmede Batılı değerlerin etkili olduğunu, Konfüçyüsçü değerlerin iktisadi kalkınmadaki rolünün ya hiç ya da çok küçük olduğunu ifade etmiştir. Tu (1984), Konfüçyüsçülüğün çağdaş iktisadi hayatla çelişki içinde bulunduğunu, çünkü Konfüçyüsçülükte doğal hiyerarşiye saygı ve grup odaklı olma gibi unsurların bunu engellediğini belirtmiştir. Ito (1977) Japon eğitim sistemini homojen ve grup odaklı bir işgücü üretmekle eleştirmiş ve bu eğitim sisteminin insanlarda yaratıcılık ve girişimcilik özelliklerini öldürdüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde Chen (1993), Çin eğitim sisteminin insanlara kurallara, otoriteye ve kıdeme boyun eğmeyi öğrettiğini belirterek eleştirmektedir. Yazara göre Çin'deki geleneksel grup kültürü tek bir lider altındaki hiyerarşiye izin vermektedir.

Konfüçyüsçülükte önemli bir yer tutan tutumluluk ve ailecilik gibi hususların da iktisadi gelişmeye olumsuz yönde etki ettiği üzerinde durulmuştur. Aşırı tutumluluk davranışı piyasadaki iç talebi devamlı düşük tutacağı için iktisadi büyümeye engel olabilir. Mesela Japonya'daki yüksek tasarruf ahlâkının Japon ekonomisi ile uyum içinde olmadığı ifade edilmektedir. Çin aile işletmelerinde de çalışanların atanması, ödüllendirilmesi ve işten uzaklaştırılmaları performans kıstaslarına göre değil aileye itaat ve sadakat kıstasına göre yapılmaktadır. Bundan başka, aile işletmelerine ihtiyaç fazlası aile üyeleri yerleştirilmekte ve işgücü verimliliği düşürülmektedir. Konfüçyüsçülüğe yapılan bir diğer eleştiri de iyi niyete yasal çerçeveden daha fazla önem vermesidir. İyi niyet GUANXI¹ oluşturmanın en önemli yoludur. Ancak GUANXI ağları işletmeler açısından olumsuz olabilir, israf ve yolsuzluğa neden olabilir, karar verme mekanizmasını yavaşlatır, biçimsel kaynak dağıtımını ağlarının geliştirilmesine engel olur. 1990'larda ortaya çıkan Asya iktisadi krizinin nedenlerinden birinin de GUANXI ağlarının yarattığı etkisizlikler ve yolsuzluklar olduğu ifade edilmektedir (Wang et al., 2000).

¹ GUANXI (Gwanşı şeklinde telaffuz edilir) aile dışında kişinin güvенеbileceği ve karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı bir tanıdıklar ağını ifade eden Çince bir terimdir. Diğer Çince terimler gibi metin içinde büyük harfle yazılmıştır.

Konfüçyüsçülüğün bu eleştirilerinden farklı olarak, Konfüçyüsçülükte kapitalizme yakın bir ahlâk olduğunu iddia eden yazarlar da vardır. Bunların en önemlisi Yü Yingshi'dir. 1987 yılında “*Modern Çin'in Dini Ahlâkı ve Tüccarların Ruhunu*” adlı çalışmasında Weber'in teorisini baş aşağı çevirmiştir. Yü'ye göre Tang hanedanından (618-907) beri Çin'in dini inançları Çin ticaretinin gelişimi arasında bir paralellik vardır (Sheh, 2003). Buna göre, Tang dönemindeki Budizm ve Taoizm pratikleri seküler bir toplum ve Protestan ahlâkına benzer şekilde dünyevi çalışmanın olumlu değerlendirmesi için bir temel oluşturmuştur. Dahası On Altıncı Yüzyıldan itibaren nüfus iyice artmaya başladığından İmparatorluk memuriyet sınavlarını daha az kişi kazanmış ve daha çok kişi kaybetmiştir. Sınavı kaybedenlerin çoğu ise ticarete atılmıştır. Böylece tüccarlar toplumda en iyi eğitilmiş ikinci sınıf haline gelmişlerdir. Böylelikle Konfüçyüsçü ilkeleri ahlâki bir koda çevirebilecek duruma gelmişlerdir. Sonuç olarak, tüccarlık mesleği dini bir anlam kazanmaya başlamıştır. Tüccarlar güvenilirlik ve dürüstlük anlamlarını içeren (DE) erdemine sahip olmalıydılar ki, bu da Protestan ahlâkına denk düşmektedir. Yü bunlardan başka İmparatorluk tüccarlarının mantıksal pazarlama ve dağıtım yöntemlerini rasyonel hale getirdiklerini ifade etmektedir. Başka bir deyimle Konfüçyüsçü ahlâk Ming Hanedanı'ndan bu yana Çin'deki başarılı girişimcilik uygulamalarını beslemiştir. Aynı zamanda On Sekizinci Yüzyıl'dan sonra Çinli ediplerin lüks harcamaları onaylamalarının temelinde de servet sahibi tüccarların varlığı yatmaktadır. Çünkü bu lüks malların üretimi ve dağıtımını istihdamın da artması anlamına gelmektedir. Yü'nün yanı sıra son yirmi yılda diğer Çinli araştırmacılar da Konfüçyüsçü tüccarlar olarak tanımlanan RUSHANG üzerinde çalışmalar yapmışlardır.

Zurndorfer (2006), Yü'nün iddialarını oldukça tartışmalı bulmaktadır:

- Yü'nün iddiaları Neo-Konfüçyüsçülüğün sadece Wang Yungning ekolünü temel almaktadır. Bu ekol dünyevi çileciliğe yakın bir anlayışa dayanmaktadır.
- Yü Neo-Konfüçyüsçü eserleri çok basitleştirerek ele almaktadır.
- Tarihi ve siyasi olayları Neo-Konfüçyüsçü teoriden izole etmektedir.
- Yü Konfüçyüsçü teorinin belli özelliklerini kendi tezini desteklemek amacıyla yanlış yorumlamaktadır.
- Yü'nün kapitalizmin ruhu terimi ile ifade ettiği Weberyen kavram neo-Konfüçyüsçü iktisadi ahlâk kavramıyla tam olarak örtüşmemektedir. Çünkü, Neo-Konfüçyüsçü iktisadi ahlâk kârlar üzerinde bir sınırlamayı öngörmektedir ki, Weberyen anlamdaki “kapitalizmin ruhu” ile örtüşmemektedir.

•Yü'nün tüccarların Konfüçyüsçü öğretilerin normları oluşturduğu kurumsallaşmış bir yapıda işlem yaptıklarını ifade etmesi gerçeğin bir yüzünü yansıtabilir. Ancak, aynı tüccarların muhtemelen kumar oynadıkları, fal baktırdıkları ve yerel tanrılara ibadet ettikleri de gerçeğin bir diğer yüzünü oluşturabilir.

Yü'nün bütün iddiaları doğru kabul edilse bile tarihsel gerçeklerle çelişmektedir. Eğer Yü'nün ifade ettiği gibi Orta Çağlardan beri Çin'de kapitalist bir ruh kök salmışsa Çin neden Yirmi Birinci.Yüzyıla kadar önce feodal sonra sosyalist bir tarım ülkesi olarak kalmıştır. ÇHC'nin başarılı ekonomisini açıklarken, pek çok araştırmacı Konfüçyüsçü değerlere atıfta bulunmaktadır. Ailecilik, kolektivizm, sadakat gibi Konfüçyüsçü kültürel değerlerin Çin girişimciliğinin arkasındaki unsurlar olduğu üzerinde durulmaktadır. Konfüçyüsçü ailecilik Çin'de aile işletmelerinin gelişmesini sınırlı iktisadi kaynakların geniş aile içinde bir araya getirilmesi yoluyla sağlamaktadır. Böylece Konfüçyüsçü ailecilik geleneği iktisadi gelişme için bir motor rolünü oynamaktadır.

Çin'in son yirmi yıldaki iktisadi performansında aileciliğin olumlu bir unsur olarak rol oynadığı ileri sürüldüğü gibi aileciliğin tam aksine olumsuz bir rol oynadığı özellikle Çin ekonomisi üzerindeki daha eski yorumlarda göze çarpmaktadır. Mesela, Weber'e (1982) göre sıkı aile bağları, rasyonel ve gayrişahsî işletme örgütlerinin kurulmasını engellemiştir. Ailecilik konusunda Japonya ve Çin arasında yapılan bir karşılaştırmada da şu nokta dikkat çekmektedir: Japonya'da bağlılık önce feodal beye sonra aileyedir. Sanayileşme sonrasında ise feodal beylerin yerini kapitalist firmalar almıştır. Böylece bağlılık önce firmaya sonra aileye şeklinde biçimlenmiştir. Oysa Çin'de sanayileşme öncesinde de sonrasında da bağlılık önce aileyedir. 1920'lerdeki bazı Çinli düşünürler de geleneksel Çin aile değerlerinin Çin'in gelişmesinin önünde bir engel teşkil ettiğini düşünmüşlerdir. Bazı yazarlar da küçük aile işletmelerinin modern endüstriyel toplumla bağdaşmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Buna göre aile işletmeleri kitle üretimi ve pazarlamasına doğru bir dönüşümü gerçekleştiremezler. Bu bakış açısıyla aile işletmeleri endüstri öncesi işletmelerin bir kalıntısı olarak görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamaların hepsi dikkate alındığında, Çin hakkında On Dokuzuncu Yüzyılda ileri sürülen Weberyen düşünceler ÇHC'nin kapitalist gelişimi ile geçerliliğini yitirmiş görünmektedir, en azından bu gelişmeyi açıklayamamaktadır. On Dokuzuncu Yüzyıl, Weberyen düşüncelerin tam tersini ileri sürerek ÇHC'nin gelişimini açıklamak da Konfüçyüsçülük ile kapitalizm arasındaki çok deterministik bir ilişki kurmak anlamına gelmektedir.

Peter Berger'e (1966) göre ise Doğu Asya ekonomilerinin başarısını Konfüçyüsçülük ve Budizm gibi ortodoks inançlardan çok halk inançlarında aramak gerekir. Berger'in bu yaklaşımı Weber'le taban tabana zıt bir yaklaşım sergilemektedir. Çünkü Weber Konfüçyüsçü edipleri halkın büyüye batmış inançlarını destekledikleri ve hoşgördükleri için eleştirmiştir. Çin'in iktisadi gelişmesinde Konfüçyüsçülük hem olumlu hem de olumsuz rollerle anılmaktadır. Mesela kolektivizm, olumsuz bir özellik olarak görülürken, grup halinde çalışma ve işbirliği gibi özellikler olumlu özellikler olarak ele alınmaktadır. Yine Berger'e (1996) göre, iktisadi gelişmeleri kültürel değerlerle açıklama bazı zayıf noktalara sahiptir. Şöyle ki, kültürel kuvvetler değişmez kabul edilirken toplumsal yapıların değiştiği varsayılmaktadır. Çin'in iktisadi gelişimini açıklamak statik değil dinamik bir analizi gerekli kılmaktadır. Kültürel değerlerin devamlılığı ve değişmezliği üzerine kurulu bir analiz bu anlamda yetersiz kalmaktadır.

Fairbank (2006) ve izleyenleri modern Çin'i açıklarken Batı'yla olan toplumsal ve kültürel farklılığı üzerinden hareket etmişlerdir. Post-Konfüçyüsçüler de Çin'in gelişimini benzer bir bakış açısıyla rasyonalize etmeye çalışmışlardır. İki yaklaşım da oryantalist bir zihniyeti yansıtmaktadır. Doğu Asya'nın kalkınmasını Batı'dan ayırmakta ve tarihi Konfüçyüsçülüğün bazı özel niteliklerini temel alıp, bu değerleri Çin'in kalkınmasının motoru olarak görmektedirler. Bu tür post-Konfüçyüsçü yorumlar Çinli yöneticilerin otoritelerinin meşrulaştırılması açısından da onlara yardımcı olan bir niteliğe bürünmektedir.

Modern Çin'in iktisadi kalkınmasının sadece Konfüçyüsçülükle açıklanamayacağı ortadadır. Çünkü, Çin'deki iş ahlâkının ve çalışma zihniyetinin kapitalizmin ruhuna çok da uygun olduğu söylenemez. Bu durumda Neo-Konfüçyüsçü değerleri Çin'in gelişiminin arkasındaki kültürel bir motor olarak değerlendirmek Weberci bir zorlama yorumuna benzemektedir. Üstelik tarihi gerçeklerle de uyuşmamaktadır. 1980'lere kadar geri bıraktıracı bir işlevi olan Konfüçyüsçülük ne olmuştur da bu tarihten sonra olumlu bir rol üstleniyor? Weberyen anlamda böyle bir dönüşümün gerçekleşmesi için ancak uhrevi çileciliğin dünyevi çileciliğe dönüşmesiyle mümkündür. Bu durum Türkiye'deki Müslümanlıkta 1980'lerden sonra gözlemlenebilen bir toplumsal gerçek iken aynı dini dönüşümün Konfüçyüsçülükte de gerçekleştiğini gösteren kanıtlar az değildir (Aydın, 1993).

Bazı yazarlar da örneğin Rosser ve Rosser (1988) hem Konfüçyüsçülüğü hem de İslamcı rejimleri ortak bir isimle değerlendirmekte ve yeni geleneksel ekonomi adını vermektedirler. Yeni geleneksel ekonomiler modern oldukları ya da modern teknolojileri kullandıkları halde geleneksel toplumsal pratikleri de koruyan toplumlardır.

Birçok yeni geleneksel ekonominin ortak yanı ailevi grupçuluğa çok önem vermesidir. Geleneksel dini yapılar da aile üzerinde önemle durmaktadır ve aileyi toplumdaki temel toplumsal-iktisadi birim olarak görmektedir. Mesela, İslam dini dünyadaki bütün İslam cemaatini ümmet olarak tanımlamaktadır ki ümmet kelimesi Arapça *ümm* yani anneden gelmektedir. Bütün feodal sistemlerde feodal bey baba figürü taşır; ancak, Konfüçyüsçü sistemlerde bu rol daha çok benimsenmiştir. Buradan etkilenecek ast-üst ilişkileri baba-evlat ilişkisi olarak görülürken örgütler de bir aile olarak algılanmıştır. Buna göre paternalizmin temeli geleneksel dini yapılarda ve feodal yönetim tarzlarında yatmaktadır.

Yeni geleneksel ekonomiler kendilerini kapitalizm ve sosyalizmin karşısında bir üçüncü yol olarak görmektedir. Bu ekonomiler oldukça gelişmiş bir pazar ekonomisine sahip olmakla birlikte aileci ve grupçu yapıları, fakir ve muhtaçları korumaya yönelik özellikleri yeni geleneksel ekonomileri cemaatçi kumanda ekonomilerine yaklaştırmaktadır. Bu şekilde eski ve yeninin muhteşem bir sentezini yaptıklarını ileri sürmektedirler. Bu ekonomilerde aile dayanışması yerini toplumsal dayanışmaya bırakmaktadır. Ailenin en fakir ve şanssız bireyine aile nasıl yardımcı oluyorsa, toplum da en zayıf bireylerine destek olmak durumundadır. Yeni geleneksel ekonomilerin (Neo-Konfüçyüsçü ve İslami ekonomiler) serbest ticaret ve sermaye hareketlerini destekliyor olmaları ve küresel pazar güçlerine açık olmaları onları dünya ekonomisine bütünleştirmekte ama aynı zamanda engelleyemedikleri kültürel alışveriş dolayısıyla da kendi geleneksel sistemlerini tehdit etmektedir.

Doğu Asya ekonomilerinin aileci yapısı, bu ülkelerdeki yolsuzluğun da temelini oluşturmaktadır. Yolsuzluk, ise sistemi tehdit eden bir unsurdur. Yeni geleneksel ekonomilerden Neo-Konfüçyüsçülük, İslam iktisadi sistemi gibi öğretisel bir yapıya sahip değildir ancak bazı ahlâki ilkelere dayanmaktadır. Neo-Konfüçyüsçülük, toplumsal dayanışmanın yanı sıra otoriter ve hiyerarşik bir özellik de taşımakta ve otoriter yönetimlerin kendilerini meşrulaştırmalarına bir temel oluşturmaktadır. Buna rağmen ÇHC'nde Mao Zedong Konfüçyüsçülüğe karşı olmuş ve Deng Xiaoping'i Konfüçyüsçü olmakla suçlamıştır. Deng'in piyasa reformlarından sonra Neo-Konfüçyüsçülüğün popüler hale gelmesi bir tesadüf olmasa gerektir.

Neo-Konfüçyüsçülüğün kapitalizm için hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşıyor olmasının gerisinde bazı tarihi nedenler yer almaktadır. Mesela, Han hanedanı zamanında kapitalizme çok uygun bir zemin oluşturabilecek liberal ticari uygulamalar Konfüçyüsçüler tarafından savunulurken “Yasacılar” iktisadi alanda da çok güçlü bir devlet kontrolü olması gerektiğini savunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda ise resmi Konfüçyüsçülük ticarete ve özellikle de dış ticarete muhalif bir tavır

sergilemişken Taocular serbest ticaret yanlısı olmuşlardır. Böylece Konfüçyüsçülüğün hem Batı karşıtı otoriter rejimlere ideolojik dayanak olabilmesi hem de modern kapitalizmi destekleyecek unsurlar barındırabilmesi tarihi süreç içindeki gelişimiyle açıklanabilir. Mesela Japonya, bugün Neo-Konfüçyüsçü ekonomilerin hem avantajlarını hem dezavantajlarını taşıyan bir özellik arz etmektedir (Zurndorfer, 2006).

Metzger'in (1977) ifade ettiği gibi, Weber Çin'in başarısızlığını açıklamak zorundaydı biz ise bugünkü başarısını açıklamak zorundayız. Acaba günümüz Çin'in başarısı geçmişteki Çin'in başarısızlığında mı yatıyor? Çin'in iktisadi başarısında acaba Konfüçyüsçülüğün dönüştürücü bir etkisi olmuş mudur? Yirmi Birinci Yüzyıl'da cevaplandırılması gereken soru budur?

SONUÇ

Weber'e göre Protestan ahlâkının en güçlü karşıtı Çin Konfüçyüsçülüğü'dür. Bir dinin toplumsal hayatı şekillendirmesi o dinin dünya görüşü yoluyla gerçekleşir. Protestanlıkta dini, iktisadi ve siyasi hayat küreleri birbirinden ayrılmıştır. Konfüçyüsçülükte ise bu hayat küreleri veya yaşam alanları birbirlerinden ayrılmamıştır. Çinlilerin dini, büyü ile olan güçlü akrabalığından ötürü toplumsal değişimin önünü tıkamıştır.

Weber'in bu görüşlerine yapılan temel eleştirilere göre Weber'in açıklamalarında tasavvuri etkenler abartılmıştır ve ediplerin ahlâkına ilişkin yapılan betimlemeler de bu abartının izlerini taşımaktadır. Konfüçyüsçü ediplerin ahlâkında dünyaya uyum sağlanması yerine bir gerilimin var olduğu ileri sürülür. İşte bu gerilimden ötürü Neo-Konfüçyüsçü düşünce statükonun aşılması doğrultusunda dönüştürücü bir eğilime sahiptir. Weber'in de etkisiyle, 1950'lere kadar Konfüçyüsçülük Çin'de, Kore'de ve hatta Japonya'da kapitalizmin gelişimini engelleyen bir kültürel unsur olarak görülmüştür. 1970'lerde ve 1980'lerde Doğu Asya ekonomilerinin başarısını açıklamak için Konfüçyüsçülüğün iktisadi gelişim üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır. Ancak, 1990'lardan sonra tekrar şüpheli yaklaşımlar belirmeye başlamıştır. Asyalı değerlerin üstün hiçbir yanının olmadığı ifade edilmiştir. Doğu Asya ekonomilerindeki kalkınmanın temelinde Konfüçyüsçü değerlerin değil oluşturulan sermaye birikiminin rolünün olduğu ileri sürülmüştür.

Konfüçyüsçü değerlere sahip bir Çinli yöneticinin, duygusal, estetik, içe dönük, öz-kontrole sahip, bağımlılığa eğilimli, reaktif, doğrudan anlatım yerine imalı anlatımı tercih eden, sabırlı, grup referansını kıstas alan, sonsuzluk arzusu içinde olan, insan doğasının temelde iyi olduğuna inanan, içsel büyüme ruhunu taşıyan, toplumsal hiyerarşi taraflısı, tekil ve piramitsel enformasyon sistemini

tercih eden, düzeni sağlamak ve geleneği korumak gerektiğine inanan, otoriteye dayalı toplumsal ilişkilere inanan ve aileye düşkün bir yönetici olduğu söylenebilir.

Bütünleştirici bir analiz yapmak gerekirse Konfüçyüsçülüğün Çin iş kültüründe hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Kanımızca Çin’de son yıllarda meydana gelen iktisadi büyüme sadece Konfüçyüsçü kültürün etkisiyle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki Çin aile şirketlerinde çağdaş işletmecilik tekniklerinin kullanılmaması, iş ve aile ilişkilerinin birbirine karıştırılması, duygusal kararlara ağırlık verilmesi gibi Konfüçyüsçü özellikler iktisadi gelişmeyi engelleyici unsurlardır. Buna karşılık yine Konfüçyüsçülükten kaynaklanan dayanışma tutumu, sabır, sebat ve öz-kontrol gibi özellikler Çin işletmelerine karşılaştırmalı bir üstünlük sağlamış olabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2005) **İş ve Meslek Ahlakı**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aydın, M. (1993) ‘Dinin Dünyevileşme Sorunu Protestanlık ve İslam’, **Bilgi ve Hikmet**, 2, 44-57
- Balazs. E. (1965) **Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme**, (Trans. H.M.Wright), Contributor John King Fairbank, Boston: Yale University Press.
- Bao, Z.X. (1988) “Confucian Ethics and the Four Asian Dragons-Rejoinder to the Theory of Confucian Renaissance”, **China Forum**, 70-80 May.
- Chen, M. (1993) “Socialism and Confucianism: Problems of Chinese Management”, **Asian Profile**, 21(1), 1-11.
- Cheng, C.Y. (1989) “Totality and Mutuality: Confucian Ethics and Economic Development”, in **Proceedings of a Conference on Confucianism and Economic Development in East Asia**, Chung-Hua Institution for Economic Research, Conference Series, No. 13.
- Cheung, C.K and A.C.F Chan (2005) Philosophical Foundations of Eminent Hong Kong Chinese CEOs’ Leadership”, **Journal of Business Ethics**, Aug, 60(1), 47-62.
- Elvin, M. (1984) "Why China Failed to Create an Endogenous Capitalism. A Critique of Max Weber's Explanation.", **Theory and Society**, 13(3), 379-391.

- Fairbank, J.K. and M. Goldman (2006) **China :A New History**, (2nd enl. ed.) London: Harvard University Press.
- Habakkuk, H.J. (1958) "The Economic History of Modern Britain", **Journal of Economic History**, 18, 487.
- Heper, M. (1980) "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", **Birikim Dergisi**, 9/10, 3-35.
- Ito, T. (1997) "Japan's Economy Needs Structural Change", **Finance and Development**, June, 16-19.
- Lam, K.J.(2003) "Confucian Business Ethics and the Economy" **Journal of Business Ethics**, March, 43(1/2), 153-162.
- Lu, D. (1995) "Why Do Values Matter to Economic Development?-The Case of Singapore", **Paper presented at the Fifth Malaysia Singapore Forum**, Beijing, China.
- Maurice, D. (1992) **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, (Çev. F. Akar), İstanbul: Belge Yayınları.
- Metzger, T. (1977) **Escape from Predicament: Neo-Confucianism and China's Evolving Political Culture**, New York: Columbia University Press.
- Morishima, M. (1982) **Why Has Japan Succeeded?**, Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D.C. and R.P. Thomas (1971) "The Rise and the Fall of the Manorial System: A Theoretical Model" **Journal of Economic History**, 36, 777-803.
- Oshima, H.T. (1984) **Economic Growth in Monsoon Asia: A Comparative Survey**, Tokyo: Tokyo University Press.
- Parsons, T. (1982) **Talcott Parsons on Institutions and Social Evolution: Selected Writings**, (edited and with an introduction by L.H. Mayhew), Chicago: University of Chicago Press,
- Berger, P.L. and T. Luckmann (1966) **The Social Construction of Reality: A Treatise its the Sociology of Knowledge**, New York: Anchor Books
- Reid, T.R. (2006) **Kapı Komşum Konfüçyüs: Yirmi Birinci Yüzyıl Neden Asya Yüzyılı**, (Çev. S. Yılmaz), İstanbul: Aykırı Yayınları.
- Rosser, J.B., Jr., and M. V. Rosser. (1998) "Islamic and Neo-Confucian Perspectives on the New Traditional Economy." **Eastern Economic Journal**, 24(2), 217-27.

- Schluchter, W. (1989) **Rationalism, Religion and Domination, A Weberian Perspective**, Berkeley: University of California Pres.
- Schroder, R. (1996) **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, (Çev. M. Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sheh, S.W. (2003) **Chinese Leadership**, Singapur: Times Editions
- Tu, W.M. (1984) **Confucian Ethics Today: The Singapore Challenge**, Singapore: Federal Publications.
- Weber, M. (1985) **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhunu**, İstanbul: Hil Yayınları.
- Weber, M. (1982) **Essays in Sociology**, (ed. H.H Gert and W. Mills), London: Routledge and Kegan Paul.
- Wang J., R. Smyth, D.H. Tan (2000) "The Role of Confucian Values in East Asian Development: Before and after the Financial Crisis", **Journal of International and Area Studies**, 7(1), 115.
- Zurndorfer, H. (2006) "Confusing Confucianism with Capitalism: Culture as Impediment and/or Stimulus to Chinese Economic Development", **Paper for the Third Global Economic History Meeting**, 2006, London: LSE.